

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Навчальна програма курсу за вибором

«ШЛЯХ ДО ЗРІЛОСТІ ЛЮДИНИ» 5-9 класи

для закладів загальної середньої освіти

(автори О.Б. Горгота, Л.М. Гридковець, М.О. Єршова, Г.С. Самолюк)

Програму укладено відповідно до Типової освітньої програми для 5–9 класів Нової української школи (наказ МОН від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти») та методичних рекомендацій для розроблення модельних навчальних програм (лист МОН від 24.03.2021 року № 4.5/637-21)

Рецензенти:

Жизномірська Оксана Ярославівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти;

Андрухів Іван Арсенович, аспірант Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Пояснювальна записка

Програма розроблена відповідно до законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), спрямована на реалізацію ідей концепції Нової української школи (2016 р.), визначає орієнтовну послідовність досягнення зафіксованих у Державному стандарті базової середньої освіти обов'язкових, загальних і конкретних освітніх результатів (Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898).

Програма охоплює формування ключових, предметних і наскрізних компетентностей, сприятливих для здоров'я, безпеки, добробуту, успішної соціалізації та самореалізації особистості в освітній галузі: «Соціальна і здоров'язбережувальна». Вона доповнює та поглиблює зміст курсу «Здоров'я, безпека, добробут».

Феномен акселерації, тобто швидкого дозрівання молодого покоління, вимагає адаптації навчальних предметів загальної середньої освіти до реальних потреб та очікувань підлітків. Статеве дозрівання – це процес, під час якого виникає підвищена тривога щодо фізичних змін, а також щодо змін, які пов'язані з емоціями, почуттями та бажаннями. Тому, щоб ефективно та своєчасно допомогти підліткам зрозуміти зміни, що відбуваються між дитинством та дорослим життям, необхідно їх супроводжувати на шляху до зрілості.

Поширення самотності серед дітей підліткового віку, труднощі створення сім'ї, подолання проблеми посттравматичного синдрому вимагає спрямування змісту освіти на допомогу в розбудові свідомих та відповідальних стосунків із людьми різних статей. Зниження ролі сім'ї у суспільстві, демографічна криза, падіння батьківського авторитету ставлять перед суспільством нові виклики, а відтак, завданням сучасної освіти має стати виховання в учнів сімейних цінностей; формування відповідального батьківства/материнства; допомога підліткам гармонійно розвиватися в теперішній сім'ї та в тій, яку вони створять у майбутньому.

Загрози, які постають перед підлітками сьогодні – кібербулінг, секстинг, дитяче насилля – вимагає від педагогів надання механізмів захисту, виховання в учнів вміння сказати «ні», формування в учня/учениці стійких переконань щодо цінності життя, здоров'я, безпеки для себе і тих, хто його/її оточує, формування необхідних життєвих навичок, що дасть дітям безпеку та психоемоційний добробут у дорослому житті.

Навчальна програма «Шлях до зрілості людини» (далі – Програма) пропонує п'ятирічний курс (5-9 класи), що має стати основою для соціально-психологічних знань, розвитку учнівських умінь і навичок, а також передбачає формування світогляду і готовності застосовувати відповідний комплекс знань і методів для пояснення світу людини, природи і суспільства; розуміння фізіологічних та психологічних змін; відповідальності за поведінку в міжособистісних стосунках; розвиток здатності визначати й оцінювати власні потреби та ресурси для розвитку компетентностей, застосовувати різні способи їх розвитку, знаходити можливості для навчання і саморозвитку, спроможність

навчатися і працювати самотійно та в колективі, організовувати своє навчання, оцінювати його, ділитися його результатами з іншими, шукати підтримки у разі її потреби.

Реалізація Програми ґрунтується на ціннісних орієнтирах, прописаних у Державному стандарті базової середньої освіти: повага до особистості учня та визнання пріоритету його інтересів, досвіду, власного вибору, прагнень, ставлення у визначенні мети та організації освітнього процесу, підтримка пізнавального інтересу та наполегливості; забезпечення рівного доступу учня/учениці до освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу; дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів освітньої діяльності; становлення вільної особистості учня/учениці, підтримка його/її самотійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості в собі; формування культури здорового способу життя дітей підліткового віку, створення умов для забезпечення їхнього гармонійного фізичного та психічного розвитку, добробуту; створення освітнього середовища, в якому забезпечено атмосферу довіри між учасниками освітнього процесу; утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії учнів/учениць між собою та з дорослими; формування в учнів/учениць активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови; плекання в дітях підліткового віку любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля.

Програма сприяє реалізації мети природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей: формування особистості учня/учениці, який/яка знає та розуміє основні закономірності живої і неживої природи, володіє певними вміннями її дослідження, виявляє допитливість на основі здобутих знань і пізнавального досвіду, усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем.

Програма спрямована на розвиток особистості учня, який здатний до самоусвідомлення, гармонійної соціальної і міжособистісної взаємодії, спрямованої на збереження власного здоров'я та здоров'я інших осіб, дбає про безпеку, виявляє підприємливість та професійну зорієнтованість для забезпечення власного і суспільного добробуту.

Мета і завдання курсу

Метою Програми є гармонійний психоемоційний та духовний розвиток особистості підлітка, який здатний до асертивної поведінки та розбудови відповідальних взаємин у соціумі; виховання в учнів/учениць відповідального ставлення до життя кожної людини, до фізичного (зокрема і сексуального),

психічного, соціального та духовного здоров'я; оволодіння основами здорового способу життя, навичками безпечної для життя і здоров'я статевої поведінки; формування основ для майбутнього подружнього життя; плекання сімейних цінностей; формування відповідального ставлення до батьківства/материнства.

Для досягнення окресленої мети визначені **завдання** Програми:

- формування в учня/учениці підвалин для самоідентифікації;
- виховання свідомої та активної громадянської позиції;
- плекання відповідальності за навколишнє середовище, добробут та стабільність у майбутньому;
- навчання критеріїв життя крізь призму фізичного, психічного, духовного та соціального розвитку;
- формування в учня/учениці усвідомлення цінності життя і здоров'я кожної людини, відповідальності за власне існування;
- формування у здобувачів освіти конгруентного сприйняття психофізіологічних змін, позитивної самооцінки на основі знань про особливості психофізіологічного розвитку;
- виховання у підлітків усвідомлення унікальності природи емоцій і почуттів, їхньої важливості у психофізичному розвитку;
- виховання в учня/учениці відповідального ставлення до міжособистісних стосунків;
- формування у дітей підліткового віку сталої мотиваційної установки на здоровий спосіб життя як провідної умови збереження і зміцнення здоров'я;
- ознайомлення учня/учениці з репродуктивною складовою здоров'я та факторами, які на неї впливають;
- формування в учня/учениці відповідального ставлення до майбутнього батьківства/материнства та важливості сімейних цінностей;
- навчання дітей підліткового віку методам самооцінки і контролю стану і рівня здоров'я протягом усіх років навчання;
- формування у здобувачів освіти відповідальності за своє майбутнє, здатності встановлювати власні цілі, навички прогнозування та планування майбутнього;
- розуміння дітьми процесів, які відбуваються під час їхнього дорослішання (фізіологічні зміни, природа емоцій тощо), що сприятиме зниженню тривоги та хвилювань в контексті «Я не така»/ «Я не такий».

Програма ґрунтується на наукових засадах та духовно-моральних ціннісних орієнтирах, що передбачають створення безпечного освітнього середовища, з атмосферою довіри, без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу; створено умови для співпраці, творчості та дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності. У результаті – становлення зрілої особистості учня/учениці, вільного/вільної у прийнятті рішень, самостійного/самостійної, ініціативного/ініціативної, критично мислячого/мислячої та впевненого/впевненої у собі.

Зазначені обов'язкові результати навчання є спільними для всього циклу базової середньої освіти, освітній процес згідно з Програмою передбачає поступове наростання обсягу й складності навчального матеріалу, наближення учнів до здобуття загальних і конкретних навчальних результатів, передбачених Державним стандартом базової освіти та прописаних у ньому орієнтирів для оцінювання.

Програма передбачає:

- розвиток природних здібностей, інтересів та обдарувань учнів/учениць;
- формування компетентностей, необхідних для соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації;
- продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії;
- виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу;
- прийняття різних наукових, філософських, релігійних поглядів учнів;
- виховання поваги до батьків та середовища, в якому виховуються здобувачі освіти;
- підтримку фізіологічного та соціально-психологічного розвитку школярів;
- формування сімейних цінностей;
- усвідомлення асертивної (зрілої, відповідальної) поведінки;
- набуття позитивного досвіду розвитку особистості у власному становленні.

Програма ґрунтується на підходах, принципах, цілях, змісті, формах, методах і засобах, адекватних вимогам часу і завданням формування здорової, зрілої, високоморальної особистості.

Враховується володіння і використання учнями/ученицями інформаційних технологій, вікових та індивідуально-психологічних особливостей, їх досвіду моральної поведінки.

Реалізація Програми висуває особливі вимоги до вчителя, який має усвідомлювати важливість своєї особистої та соціально-психологічної місії, володіти необхідними компетенціями. Переосмислюються взаємини вчителя й учня під час освітнього процесу: з трансляції готових науково-психологічних та соціальних знань у свідомість учнівства на партнерську взаємодію, суб'єкт-суб'єктні взаємини, діалогічність, розвиток критичного мислення учнів, спільний пошук відповідей на соціально-психологічні проблеми.

Програма спрямована на подолання елементів формальності освітнього процесу, надмірної його вербалізації, на сприяння синергії й активізації психологічних і фізичних сил учителя, учнів, батьківської спільноти, громади.

Чільне місце у Програмі належить **формам і методам освітньої діяльності**. Основний акцент робиться на інноваційних, інтерактивних та інформаційно-комунікаційних освітніх технологіях. Поряд з вербальними методами і формами роботи застосовуються практично-діяльнісні форми і методи, які допомагають реалізувати активність учнів: ситуативні кейси,

рольові ігри, драматизація, проєктна діяльність, доручення, презентація, портфоліо, реальні і уявні подорожі, реальні і уявні екскурсії, зустрічі.

Основна частина

Компетентнісний потенціал навчальної програми «Шлях до зрілості людини»

Відповідно до Програми планується формування в учнів 5-9 класів низки ключових компетентностей, в основі яких лежать особистісні якості, особистий, соціальний, культурний і навчальний досвід учнів; їх потреби та інтереси, які мотивують до належної моральної поведінки; знання, уміння та ставлення, що формуються в освітньому, соціокультурному та інформаційному середовищі, у різних життєвих ситуаціях.

	Ключові компетентності	Компоненти
	Спілкування державною (і рідною — у разі відмінності) мовами	Уміння: - ставити запитання і розпізнавати проблеми щодо статевого розвитку та сексуального здоров'я; - міркувати, робити висновки з інформації, поданої в різних формах; - усно й письмово висловлювати свою думку, слухати співрозмовника, тлумачити базові концепції щодо забезпечення добробуту, психофізичного здоров'я та безпеки; - грамотно висловлюватися рідною мовою; - доречно й коректно вживати в мовленні біологічну, медичну, психологічну та іншу термінологію, пов'язану з даним предметом; - обговорювати, дискутувати й презентувати своє бачення та спільне рішення; - чітко, лаконічно та зрозуміло формулювати думку, аргументувати, доводити правильність тверджень, виходячи з наукової основи досліджень та дотримуючись високого рівня академічної доброчесності; - уникати невнормованих іншомовних запозичень у спілкуванні на тематику даного предмета; - поповнювати свій словниковий запас науковою термінологією. Ставлення: - ціннісне ставлення до державної і рідної мови, у разі відмінності, як засобу комунікації та складової культури свого народу; - розуміння важливості грамотних і лаконічних

		наукових формулювань.
	Спілкування іноземними мовами	Уміння: - спілкуватись іноземною мовою в життєвих ситуаціях, що стосуються здоров'я та безпеки; - правильно застосовувати іноземні терміни; - використовувати попередження іноземною мовою про небезпеку; - розрізняти маркувальні знаки та позначення на пакувальних матеріалах для споживачів на харчових, фармацевтичних та промислових продуктах іноземного походження. Ставлення: - шанобливе ставлення до інших мов як засобу комунікації; - усвідомлення необхідності володіння іноземними мовами; - критично оцінювати інформацію щодо здоров'я та безпеки іноземною мовою, обирати необхідну та вміти використовувати її для вирішення різних проблемних ситуацій.
	Математична компетентність	Уміння: - оперувати числовою інформацією; - застосовувати знання з математики (формули, графічні й статистичні методи, розрахунки, моделі) для розуміння соціальних явищ, вирішення побутових питань та життєвих ситуацій; - будувати й досліджувати найпростіші математичні моделі реальних об'єктів, процесів і явищ, інтерпретувати та оцінювати результати; Прогнозувати в контексті навчальних та практичних задач. Ставлення: - усвідомлення цінності математичних знань та способів діяльності у різних соціальних сферах та побуті.
	Основні компетентності у природничих науках і технологіях	Уміння: - застосовувати знання з природничих наук (біології людини, бережливого природокористування, методів дослідження природи) для забезпечення добробуту, здоров'я і безпеки; - досліджувати зв'язки між природним та соціальним довкіллям, прогнозувати соціальні наслідки використання сучасних технологій у природному та соціальному середовищі. Ставлення:

		- відповідальність за власну діяльність у природі; - ціннісне ставлення до природобережувальних та природовідновлювальних технологій; - екологічно доцільна поведінка.
	Інформаційно-цифрова компетентність	Уміння: - отримувати інформацію з використанням ІКТ щодо добробуту та безпеки; - безпечно застосувати ІКТ в повсякденному житті; - аналізувати, порівнювати та критично оцінювати достовірність і надійність джерел даних, інформації та цифровий контент. Ставлення: дотримання етики спілкування в інформаційних мережах, усвідомлення користі та загрози у використанні ІКТ та соціальних мереж.
	Уміння вчитися впродовж життя	Уміння: - визначати мету навчальної діяльності, відбирати й застосовувати знання і способи діяльності для досягнення цієї мети; - визначати свій стиль і способи індивідуального ефективного навчання; - організовувати свою навчальну діяльність, раціонально планувати час; - здійснювати самооцінювання та самоконтроль. Ставлення: - стійка мотивація та інтерес до навчання; - усвідомлена потреба у навчанні протягом життя; - впевненість в успіху власного навчання як засобу забезпечення добробуту, збереження здоров'я, безпеки.
	Ініціативність і підприємливість	Уміння: - генерувати нові ідеї та втілювати їх у життя, долати труднощі, діяти в умовах ризиків та непередбачуваних ситуацій; - вирішувати життєві проблеми, аналізувати, прогнозувати, ухвалювати оптимальні рішення; - досягати мети, вчитися на власних помилках; усвідомлювати власні слабкі та сильні сторони. Ставлення: - усвідомлення взаємозв'язку життєвого успіху з усіма складовими здоров'я; - ставлення до добробуту та безпеки як до ознак підприємливості; - позитивний світогляд у поведінці; - ціннісне ставлення до власного життєвого досвіду.

Соціальна (А) та громадянська (Б) компетентності	Уміння (А): - працювати в команді, відстоювати інтереси особистого, сімейного й суспільного добробуту; - конструктивно комунікувати в різних середовищах, виявляти терпимість, повагу до іншої думки, викликати довіру та виявляти співчуття; - висловлювати різні погляди; - долати стрес, розчарування; - розмежовувати приватну та професійну сферу. Ставлення (А): - позитивне ставлення до співпраці, асертивність; - зацікавлене ставлення до соціоекономічного розвитку та міжкультурної комунікації; - рівне ставлення до інших, незалежно від статків, соціального становища, статі, раси, фізичних даних. Уміння (Б): - реалізовувати громадянські права та свободи, зокрема ті, що стосуються власного добробуту, здоров'я та безпеки в щоденних ситуаціях. Ставлення (Б): - повага до прав людини; - громадянська відповідальність за особистий і суспільний добробут; - демократична культура.
Обізнаність і самовираження у сфері культури	Уміння: - грамотно висловлювати власні погляди щодо формування добробуту, збереження і зміцнення власного здоров'я та здоров'я тих, хто поруч; - аргументовано вести діалог, враховуючи національні та культурні особливості співрозмовників, дотримуючись етики спілкування та взаємодії; - розуміти національні та культурні основи статевого розвитку та сексуального здоров'я в Україні і в світі; - застосовувати творчі здібності та життєві навички у різних професійних середовищах Ставлення: - національна та культурна самоідентифікація, повага до національно-культурного розмаїття у світі; - усвідомлення національно-культурних цінностей, що сприяють добробуту, забезпеченню здоров'я та безпеки у соціумі; - ціннісно-смісловне ставлення до самого себе й до навколишнього світу;

		- усвідомлення впливу предмета до творення власного і суспільного добробуту; - творче, споживче та медіакультурне.
0	Екологічна грамотність і здорове життя.	Уміння: - встановлювати зв'язки між станом природного довкілля і здоров'ям, добробутом і безпекою громади; - діяти в небезпечних ситуаціях та надавати першу необхідну медичну й психологічну допомогу; - визначати взаємозв'язок складників сексуального здоров'я: фізіологічного, соціально-психологічного, духовно-морального; - аналізувати вплив способу життя на добробут і безпеку (особисту і громадську); - прогнозувати правові, етичні, екологічні й соціальні наслідки рішень у сфері сексуального здоров'я. Ставлення: - ціннісне ставлення до навколишнього середовища як одного з джерел психофізичного здоров'я, добробуту та безпеки людини й спільноти; - відповідальне ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей, розгляд порівняльної характеристики щодо вибору способу життя, власна думка та позиція до зловживань алкоголем, нікотином тощо; - ощадне та бережливе ставлення до природних ресурсів, чистоти довкілля, дотримання санітарних умов побуту, власної гігієни.

Наскрізними в усіх ключових компетентностях є такі вміння:

- читати з розумінням, що передбачає здатність до емоційного, інтелектуального, естетичного сприймання і усвідомлення прочитаного, розуміння інформації, записаної (переданої) у різний спосіб;
- висловлювати власну думку в усній і письмовій формі, тобто словесно передавати власні думки, почуття, переконання, зважаючи на мету та учасників комунікації, обираючи для цього відповідні мовленнєві стратегії;
- критично і системно мислити, що виявляється у визначенні характерних ознак явищ, подій, ідей, їх взаємозв'язків, умінні аналізувати та оцінювати доказовість і вагомість аргументів у судженнях, діяти творчо, що передбачає креативне мислення, продукування нових ідей, добросовісне використання чужих ідей та їх доопрацювання, застосування власних знань для створення нових об'єктів, ідей, уміння випробовувати нові ідеї;

- виявляти ініціативу, що передбачає активний пошук і пропонування рішень для розв'язання проблем, активну участь у різних видах діяльності, їх ініціювання, прагнення до лідерства, уміння брати на себе відповідальність тощо.

Формуванню ключових компетентностей сприяє встановлення та реалізація в освітньому процесі міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків, а саме: змістово-інформаційних, операційно-діяльнісних і організаційно-методичних. Їх використання посилює пізнавальний інтерес учнів до навчання і підвищує рівень їхньої загальної культури, створює умови для систематизації навчального матеріалу і формування наукового світогляду. Учні набувають досвіду застосування знань на практиці та перенесення їх в нові ситуації.

Такі ключові компетентності, як: уміння вчитися, ініціативність і підприємливість, екологічна грамотність і здорове життя, соціальна та громадянська компетентності, - можуть формуватися відразу засобами всіх навчальних предметів і є метапредметними.

При викладанні Програми необхідно врахувати соціально значимі предметні теми, які допомагають формувати в учнів уявлення про: психологічне та соціальне благополуччя особистості й суспільства, психічне, духовне та соціальне здоров'я, психосексуальну культуру, гармонійний статевий розвиток, комунікативну компетентність, зокрема, між представниками обох статей, сімейні цінності; розвивають у здобувачів освіти здатність застосовувати отримане знання в процесі життєдіяльності.

Інтегрований курс передбачає розвиток здоров'язбережувальної і громадянської компетентностей шляхом набуття учнями навичок збереження, зміцнення й відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я тих, хто поруч, розбудови гармонійних міжстатевих стосунків, формування життєстверджувального уявлення про сім'ю.

Інтегровані змістові лінії в Програмі – «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека» – спрямовані на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях.

Наскрізнi лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, які потрібно враховувати при викладанні Програми; а також соціально значимими предметними темами, які допомагають формувати в учнів уявлення про: особисте та суспільне благополуччя, здоровий статевий розвиток, психосексуальне здоров'я, розбудову гармонійних взаємин між протилежними статями, формування міцних сімейних стосунків; розвивають у здобувачів освіти здатність застосовувати отримане знання у різних життєвих ситуаціях.

Проблематика змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» сприяє розвитку екологічно доцільного мислення і поведінки як складової формування здорового способу життя; навчає учнів аналізувати стан власного здоров'я, добробуту та безпеки.

Реалізація змістової лінії «Громадянська відповідальність» сприяє формуванню відповідального члена громади і суспільства, що розуміє

принципи і механізми функціонування суспільства; розвиває в учнів готовність до співпраці, розуміння взаємозалежності власного здоров'я й добробуту та здоров'я й добробуту громади. Програма орієнтує учнів на громадянську відповідальність за особистий і суспільний добробут, здоров'я і безпеку; повагу до прав людини; сприяє усвідомленню ідей демократичного громадянства; виховує в учнів порядність, людяність, послідовність і чесність.

Питання, що належать до змістової лінії «Здоров'я і безпека», формують учня як духовно, емоційно, соціально і фізично повноцінного члена суспільства, який здатний дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище. При викладанні програми ця наскрізна тема є провідною та розкривається на всіх уроках в 5 – 9 класах.

Програма орієнтує учнів на усвідомлення взаємозв'язку життєвого успіху з усіма складовими здоров'я; на збереження і зміцнення фізіологічного, психологічного, психічного, духовного та морального здоров'я.

Програмою передбачено широке використання дидактичних методів у різних сферах людської діяльності та формування **зв'язків із суміжними освітніми галузями**: інформативною, природничою, технологічною, мистецькою, історичною, соціальною і здоров'язбережувальною; запропоновано можливості для інтеграції з іншими освітніми галузями, що сприятиме формуванню в учнів як предметної, так інших ключових компетентностей, передбачатиме збільшення кількості сфер застосування знань, умінь і навичок в повсякденному житті.

Міждисциплінарні зв'язки курсу є важливим засобом досягнення прикладної спрямованості вивчення навчального предмету. Взаємне проникнення знань і методів у різні навчальні предмети має не лише прикладну значимість, але й створює сприятливі умови для формування позитивного світогляду, використовуються при плануванні інтегрованих уроків або навчальних модулів, цілісно знайомлять учня з предметами, об'єктами, подіями, явищами, представленими в Програмі.

Введення інтегрованих навчальних модулів в систему базової середньої освіти вирішує завдання, поставлені перед закладом загальної середньої освіти й суспільством в цілому. Такі курси сприяють формуванню цілісної картини світу у здобувачів освіти.

Інтеграція курсу з іншими предметами/інтегрованими курсами урізноманітнює дослідження багатьох важливих питань психосексуального та ціннісного розвитку особистості учня, пов'язує уроки статевого виховання з життям.

Принципи побудови Програми

1. Інтегральний підхід до формування цінності та поваги до життя, до гідності кожної людини.
2. Збереження та примноження культурного надбання українського народу при повазі до всіх націй та народів.
3. Створення умов для розвитку особистісної відповідальності у дитини за власні вибори та їхні наслідки.

4. Комплексне розуміння статевої людини, та подача інформації з урахуванням специфіки розвитку підлітка як у фізичному, так і в психічному, емоційному, соціальному та духовному аспектах; розвиток позитивного ставлення до своєї та протилежної статі; бережливе ставлення до власного здоров'я: фізичного, психічного, соціального та духовного.
5. Забезпечення розвитку вміння будувати конструктивну комунікацію з особами обох статей; формування потенційної здатності до розбудови та збереження сім'ї, до відповідального батьківства / материнства.
6. Особиста безпека та соціальний добробут.
7. Інтегроване поєднання елементів знань щодо збереження і захисту життя, зміцнення психоемоційного, фізичного та духовного здоров'я людини.
8. Загальнодидактичні та спеціальні принципи доступності, послідовності, єдності навчання й виховання.
9. Варіативність використання навчального часу.

Зміст навчальної програми «Шлях до зрілості людини» має такий змістовно-тематичний поділ для 5 – 9 класів

Навчальна програма побудована за спіралью-лінійною схемою і складається з чотирьох наскрізних розділів, які викладаються у кожному навчальному році.

Розділ 1. Життя людини як безцінний дар та фундаментальна цінність.

Розділ 2. Самоідентифікація особистості та її установки.

Розділ 3. Сім'я та сімейні цінності.

Розділ 4. Взаємна повага. Психологія міжособистісних взаємин.

Змістовне наповнення цих розділів передбачає:

- прийняття учнем краси власної та протилежної статі;
- розкриття цінності людського життя;
- формування в учня позитивного й відповідального ставлення до сім'ї, сімейних цінностей;
- усвідомлення учнем важливості суб'єкт-суб'єктної взаємодії взагалі, та статево-орієнтованої, зокрема, на засадах спільного суб'єкт-суб'єктного взаємного дарування.

При застосуванні спіралью-лінійної схеми забезпечуються наступні умови формуючого процесу: інформативна дозованість; активізація уваги і зацікавленості дитини за рахунок набутих попередньо знань; поглиблення вивчення теми з урахуванням природного вікового розвитку учня.

Розділ 1. «Життя людини як безцінний дар та фундаментальна цінність» передбачає формування цілісного уявлення учнів про феномен життя, про себе, своє тіло, розуміння свого фізичного, психічного та духовного здоров'я, безпеку та розвиток людини, їх взаємозв'язок зі способом життя і навколишнім середовищем, розуміння життя як фундаментальної людської цінності.

Розділ 2. «Самоідентифікація особистості та її установки» присвячений вивченню власної ідентичності, статевої самоідентифікації, чинників, що

впливають на формування сексуальної ідентичності в сучасному суспільстві. Розглядаються правила безпечної поведінки у навколишньому середовищі, безпечної статево-рольової поведінки. Відбувається формування в учнів навичок протидії негативним соціальним впливам та деструктивній поведінці.

Розділ 3. «Сім'я та сімейні цінності» спрямований на вивчення сімейних чинників, що впливають на психічне та репродуктивне здоров'я, проводяться паралелі між станом загального здоров'я та майбутнім дітонародженням. Профілактика шкідливих звичок розглядається в контексті розвитку позитивної самооцінки, навичок критичного мислення й уміння приймати виважені рішення.

Розділ 4. «Взаємна повага. Психологія міжособистісних взаємин» містить інформацію щодо чинників, які впливають на емоційний, інтелектуальний та духовний розвиток учня; сприяє формуванню ефективної міжстатевої комунікації.

Навчальна програма відноситься до варіативної частини навчального плану.

Зміст навчального матеріалу у програмі складається з двох частин: понятійного й діяльнісного, який складається з вправ для відпрацювання ключових умінь і навичок щодо збереження життя і зміцнення здоров'я. Виконання зазначених вправ є обов'язковим елементом навчальних занять відповідної тематики.

Програму побудовано за концентричним принципом. Зазначені розділи є наскрізними для 5-9 класів. У кожному класі зміст, обсяг і послідовність пропонованої учням інформації, організація її засвоєння змінюються відповідно до зростаючих пізнавальних і психологічних особливостей учнів. За умови дотримання державних вимог до результатів навчання послідовність і кількість годин на ці складові в підручниках і календарних планах можуть змінюватися відповідно до авторського викладу, робочого плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, у яких відбувається освітній процес (війна, епідемії, стихійні лиха тощо).

Особливості організації освітнього процесу

Особливість методики проведення уроків навчального предмету полягає в тому, що оволодіння сприятливими для здоров'я й розвитку особистості життєвими навичками потребує багаторазового вправляння, насамперед у процесі групової взаємодії.

Частина уроків планується з розподілом на групи дівчат та хлопців. Поділ на одностатеві групи дає змогу учням/ученицям відкриватися перед проблемами та вільно розмовляти на більш інтимні теми. Проте запропоновані теми, які слід реалізовувати в групах, не повинні розглядатися як обов'язкові. Знаючи учнів та їхні очікування, вчитель може самостійно приймати рішення щодо вибору питань, які обговорюються окремо з дівчатами та хлопцями.

Запорукою формування здорової особистості учня є взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво всіх учасників освітнього процесу. Увага вчителя має бути зосереджена на проведенні занять з використанням методів та

форм навчання, що ґрунтуються на активній участі всіх учнів: роботі в групах, обговоренні, мозкових штурмах, розробці концептуальних карт, рольових іграх, дискусіях, творчих проєктах, інтерв'ю, аналізі життєвих ситуацій, екскурсіях, моделюванні розв'язання проблеми тощо.

Особлива увага надається позитивній мотивації учнів на вибір здорового способу життя, активну, щоденну й поступальну дію за правилами й вимогами збереження життя й зміцнення здоров'я.

Відповідно до окресленої мети, учні/учениці мають:

- осмислювати та застосовувати концепції щодо промоції добробуту, здоров'я і безпеки задля поліпшення життя людини і суспільства;
- аналізувати впливи суспільства, сім'ї, однолітків, культури, засобів масової інформації, технологій та інших чинників на вибір і практику здорової безпечної поведінки;
- використовувати можливості доступу до вірогідної інформації, якісних товарів і послуг для підтримки добробуту, здоров'я і безпеки;
- сприймати виклики, будувати стосунки, демонструвати навички міжособистісного спілкування;
- застосовувати навички прийняття рішень для збереження та забезпечення добробуту, здоров'я, безпеки;
- практикувати здорову безпечну поведінку, сприймати і давати собі раду з ризиками та розуміти вплив ризикованої поведінки;
- відстоювати інтереси особистого, сімейного та суспільного добробуту, безпеки та здоров'я.

Успішна реалізація навчальної програми можлива лише на засадах активної співпраці, партнерства всіх учасників освітнього процесу (учнів, педагогів, сім'ї та громади), що передбачає й уможливорює:

- 1) особистісно орієнтоване навчання;
- 2) збагачення змісту інтегрованого предмету емоційним, особистісно важливим матеріалом;
- 3) використання інтерактивних методів навчання;
- 4) стимулювання позитивних інтелектуальних почуттів учнів, послідовну диференціацію та індивідуалізацію вивчення цього предмета;
- 5) роботу учнів з різними джерелами інформації, різними видами і типами ресурсних матеріалів;
- 6) відпрацювання практичних дій при вивченні кожної теми;
- 7) створення умов для активного діалогу між учасниками-партнерами навчально-виховного процесу (учнів, учителів, членів сім'ї, громади) та вільного вибору учнями навчальних завдань і способів поведінки;
- 8) залучення учнів до самооцінювання різних видів своєї діяльності, у тому числі й розвитку життєвих навичок;
- 9) багатоваріантність форм різних видів діяльності учнів;
- 10) залучення до активної співпраці сім'ї та громади.

Програма спрямовує вчителя і учнів до діяльнісної, практично орієнтованої взаємодії та дозволяє реалізувати особистісно орієнтований і компетентнісний підхід. Запорукою досягнення учнями загальних і конкретних

навчальних результатів є використання вчителем усіх можливостей подачі навчального змісту та відповідних навчально-методичних матеріалів: підручників, збірників тематичних діагностичних робіт, інших друкованих матеріалів, мультимедійного контенту та безпосереднє застосування інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Основою Програми є сформовані в початковій школі читацька, мовленнєва та соціальна компетентності учнів, подальший розвиток яких уможлиблюється запропонованими різноманітними видами навчальної діяльності. Для глибшого засвоєння матеріалу та розвитку вмінь наскрізні розділи протягом 5-9 класів концентрично повторюються та узагальнюються.

У процесі оволодіння матеріалом діти отримують *базові знання* з наступних напрямків.

1. Безпеки: цінність життя; безпека особистості; національна безпека; ризики; причини і наслідки небезпечних ситуацій; безпечний простір; безпека в цифровому середовищі; безпечне спілкування; алгоритми дій у небезпечних ситуаціях; допомога в разі небезпеки.

2. Здоров'я: чинники впливу на стан здоров'я; захист здоров'я; складники здоров'я; фізичне здоров'я і фізичний розвиток; вікові зміни організму як ознака дорослішання; репродуктивне та сексуальне здоров'я; інфекції, що передаються статевим шляхом; культура і сексуальність; психічне та емоційне здоров'я; розвиток особистості, її психічних процесів; емоційний інтелект; ефективне спілкування; самоконтроль; критичне ставлення до інформації; соціальне здоров'я; соціальні детермінанти здоров'я; сім'я; батьківство; наслідки соціальних впливів на здоров'я, безпеку та добробут; духовне здоров'я; складники духовного здоров'я; моральні та етичні цінності; життєва самоідентифікація; сенс життя; ідеали і світогляд; взаємозв'язок складників здоров'я; цілісність здоров'я; культура здоров'я.

3. Добробуту: суспільний і особистий добробут; якість життя і спосіб життя; рівень і умови життя; діяльність із створення цінності для інших осіб; ініціативність; ефективна співпраця; власна діяльність для успішного майбутнього; культура споживання; поведінка відповідального споживача; доброчинність.

Конкретним результатом навчання є розвиток здоров'язбережувальної та громадянської компетентностей учнів; поглиблення їхніх навичок та умінь (зокрема прийняття рішень, розв'язання проблем, творчого та критичного мислення, спілкування, самооцінки та почуття гідності, протистояння негативному психологічному впливові, подолання емоцій та стресу, а також розвиток співчуття і відчуття себе як громадянина), усвідомлення учнями необхідності відповідати за життя і здоров'я своє та оточуючих.

Для проведення занять з даної навчальної програми відводиться 1 година на тиждень, 35 годин на рік, у тому числі години з поділом на групи дівчат та хлопців.

Розподіл годин навчального навантаження здійснюється вчителем самостійно, виходячи з можливостей навчального плану закладу загальної середньої освіти з урахуванням особливостей учнів класу та власної

педагогічної моделі навчання, для поглиблення вивчення тих чи інших тем, урізноманітнення форм освітнього процесу, узагальнення та тематичного оцінювання відповідно до навчального матеріалу та процесу досягнення тих чи інших освітніх результатів і орієнтирів для оцінювання згідно з Державним стандартом базової середньої освіти.

Різноманітність видів навчальної діяльності та активних методів викликає в учнів/учениць креативність, залученість, спілкування та співпрацю.

Важливими складовими елементами Програми є міждисциплінарні інтегровані модулі, які передбачають застосування індивідуальних та групових форм взаємодії: виконання індивідуальних завдань, проєктної діяльності учнів, дидактичних ігор, турнірів, вікторин, квестів, навчальних екскурсій тощо. Підбір навчального матеріалу може не обмежуватися підручником, вчитель має повну академічну свободу використовувати будь-які доцільні освітні ресурси, в тому числі і електронні, які дозволяють учням досягнути очікуваних результатів навчання.

Програма пропонується як освітній продукт для досягнення запланованих Державним стандартом базової середньої освіти результатів соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі. Через пропоновані види навчальної діяльності передбачається досягнення всіх очікуваних результатів навчання. Водночас, частина очікуваних результатів навчання, спрямованих на формування ключових компетентностей для всієї базової середньої освіти, можуть бути досягнуті завдяки організації освітнього середовища на засадах взаємної поваги до всіх учасників освітнього процесу та організації позаурочної навчальної діяльності тощо.

Програма «Шлях до зрілості людини»

5 клас

Розділ 1. Життя як безцінний дар та фундаментальна цінність (8 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Отримує уявлення: - Про життя людини як беззаперечну цінність і найскладнішу форму існування. - Про неповторність кожної особистості. - Про феномен появи нового життя. - Про сутність людини. Розуміє: - Цінність життя. - Важливість любові для отримання доброго результату. - Важливість кожного. - Важливість розуміти себе, дбати про себе, своє тіло. Усвідомлює: - Власну унікальність і неповторність. Відокремлює власні потреби і потреби інших людей.	Вступ. Ознайомлення з особливостями курсу. Мета і завдання курсу. Особливості курсу. Моє життя є дивовижним! Цінність життя. Властивості життя. Кожна людина – унікальна і неповторна. Власна унікальність і неповторність. Особистість. Важливість кожного. Унікальність людини. Феномен появи нового життя. Унікальність і неповторність кожної людини. Моє тіло. Я дбаю про гігієну. Зрозуміти себе та інших. Важливість розуміти себе, дбати про себе, своє тіло.	Презентація «Властивості життя». Бесіда (діалог) щодо унікальності та неповторності кожної людини. Робота в групах щодо унікальності кожного. Мозковий штурм: «Як я дбаю про себе?» Створення творчого проєкту «Я – важливий. Ти – важливий».

Розділ 2. Самоідентифікація особистості та її установки (7 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Розуміє унікальність, неповторність, важливість кожної людини для родини, держави, людства. Усвідомлює важливість власного життя для себе, батьків, суспільства. Визначає культурні цінності українського народу. Вміє: Поважати себе, батьків, старше	Людина як представник родини, роду, народу. Поняття родина, рід, народ. Я у цьому світі. Багатство культурно-історичного досвіду побудови української сім'ї. Формування та накопичення культурних	Бесіда (діалог) щодо існуючих поглядів на ідентифікацію людини як представника родини, роду, народу. Робота в групах над визначенням культурних цінностей українського народу.

покоління, інших людей, природу. • Застосовувати навички позитивного спілкування в родині і з друзями.	цінностей української сім'ї. Родина – спільнота любові. Зустріч поколінь. Члени родини. Взаємовідносини та спілкування у родині. Формування позитивного мікроклімату. Повага до себе, батьків, бабусь, дідусів, інших членів родини. Релігійні, національні та регіональні свята, які збагачують нашу ідентичність. Свято у родині. Підготовка та традиції святкування.	Дискусія щодо формування позитивного спілкування в родині. Проект «Традиції святкування у моїй родині».
---	--	--

Розділ 3. Сім'я та сімейні цінності (6 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Розуміє щоденні прояви батьківського/материнського дарування. Усвідомлює: Значення милосердя і любові у стосунках батьки-діти, діти-батьки. Знає літературні приклади краси материнського образу. Розрізняє власні вчинки та вчинки рідних за їх моральною чи аморальною спрямованістю. Вміє визначити та втілити власну стратегію доброчинності.	Сім'я як перша спільнота. Поняття сім'я, спільнота. Члени сім'ї. Взаємодія батьків та дітей. Любов – основа взаємозв'язків та доброзичливих стосунків у сім'ї. Сімейне життя як дарування батьківської/материнської любові. Сила батьківської/материнської любові. Значення сім'ї в житті людини. Прагнення робити добрі вчинки для сім'ї. Образ української жінки в художній літературі. Образ чоловіка в художній літературі. Спільне проживання та	Наведення прикладів з художньої літератури, суспільного досвіду, повсякденного життя, найближчого оточення, власного досвіду – щодо образів матері та батька (Т. Шевченко «Садок вишневий коло хати», Д. Павличко «Весна», П. Грабовський «До матері», М. Коцюбинський «Харитя», С. Талан «Матусин оберіг», М. Стельмах «Гуси-лебеді летять» (фрагменти), легенда «Берегиня»). Пошук і аналіз відповідних ситуацій щодо сімейного співжиття батьків та дітей.

	побут сім'ї, взаємодопомога та взаємоповага. Вміння розділяти радість і смуток з рідними, бути щедрими і співчутливими. Доброчинність і взаємодопомога у сім'ї. Сімейні події, свята. Традиції відзначення важливих подій та свят у колі сім'ї. Роль традицій та звичаїв у формуванні глибоких взаємин.	
--	--	--

Розділ 4. Взаємна повага. Психологія міжособистісних взаємин (9 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Знає: - Традиційні форми комунікацій між хлопцями і дівчатами. - Основні емоції людини, різницю між проявами емоцій та почуттів. Розуміє - Систему взаємодії: вчинок – відповідальність. - Важливість слова в житті людини і про його вплив. Усвідомлює: - Значення стереотипів у сприйманні образу чоловічості і жіночості. - Важливість здорової емоційної реакції на різні життєві ситуації. Визначає важливість власного життя. Вміє: - Ідентифікувати себе за статевою ознакою. - Використовувати власну біологічну карту. - Налагоджувати позитивні комунікації з однолітками своєї та протилежної статі. - Застосовувати елементарні навички саморегуляції.	Я – хлопчик, я – дівчинка. Які дівчата? Які хлопці? Ідентифікація себе за статевою ознакою. Ознаки біологічного годинника у хлопчиків та дівчаток. Спільнота дівчат, спільнота хлопців. Налагодження позитивної комунікації з однолітками обох статей. Побудова дружніх стосунків. Система взаємодії: вчинок – відповідальність. Взаємодія між хлопцями та дівчатами в українському етносі, у піснях та традиціях. Традиційні форми комунікацій між хлопцями і дівчатами для українського народу. Дружба і товариськість. Симпатія та закоханість.	Мозковий штурм на тему «Дівчата-хлопці. Спільне та відмінне. Стереотипи.» Бесіда (діалог) про дружні стосунки. Наведення прикладів взаємодії між хлопцями і дівчатами в українській культурі (на основі художньої літератури, народної творчості, історичних фактів). Складання карти «Емоцій та почуттів людини». Робота в групах щодо адекватного реагування на стресову ситуацію/регуляція сильних почуттів. Відтворення критичної ситуації для прояву

• Пояснити співрозмовнику його неповторність та важливість. • Налагоджувати позитивні комунікації з однолітками своєї та протилежної статі. • Ідентифікувати прояви різних емоцій. Характеризує ознаки біологічного годинника у хлопчиків та дівчаток.	Дружба і товариськість, відмінності між поняттями. Поява симпатії та почуття закоханості. Мистецтво спілкування. Важливість слова в житті людини і його вплив. Емоції та почуття. Вміння проявляти різні емоції (у тому числі гніву, страху, суму). Основні емоції людини, різниця між проявами емоцій та почуттів. Важливість здорової емоційної реакції на різні життєві ситуації.	емоцій. Обговорення.
Резерв – 3 год		

6 клас

Розділ 1. Життя як безцінний дар та фундаментальна цінність (7 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Отримує уявлення: • Про людину, її життя, здоров'я і безпеку як найвищу соціальну цінність. • Про ієрархію життєвих цінностей. • Про особливості психофізіологічних реакцій особистості на початку підліткової кризи. Розуміє: • Власні вчинки та вчинки ближніх за їх ціннісним наповненням. • Силу внутрішнього стрижня людини. • Важливість прийняття себе у своїх реакціях і адекватної взаємодії із самим собою та оточуючим світом. • Значення таких понять, як тілесність, стать, сексуальність. Усвідомлює свою статеву приналежність. Знає: • Про цикли функціонування жіночого організму. • Про особливості функціонування чоловічого організму. • Про особливості впливу біологічного фактору на стосунки між хлопцями та дівчатами. Вміє: • Досліджувати цикл життєдіяльності власного організму. Пояснює, що означає, життя – це цінність.	Цінність життя. Життя – це найвища цінність. Людина, її життя, здоров'я і безпека – найвища цінність. Повага до особистості. Важливість прийняття себе у своїх реакціях і адекватної взаємодії із самим собою та оточуючим світом. Сила внутрішнього стрижня людини. Формування ієрархії життєвих цінностей. Ієрархія життєвих цінностей. Власні вчинки та вчинки ближніх за їх ціннісним наповненням. Унікальність життя кожної людини у фізіологічному, психологічному та духовному аспектах. Особливості психофізіологічних реакцій особистості на початку підліткової кризи. Статевість людини. Значення таких понять, як тілесність, стать, сексуальність. Усвідомлення статевої приналежності. Особливості впливу фізіологічного фактору на стосунки між хлопцями та дівчатами. Біологічні відмінності жіночого та чоловічого організму. Цикли функціонування	Бесіда (діалог) про цінність життя. Чому кожна особистість має право на повагу. Мозковий штурм: «Особистісні життєві цінності». Пошук прикладів боротьби за життя серед героїв літературних творів, історичних постатей (Дж. Лондон «Жага до життя», Ж. Верн «П'ятнадцятирічний капітан» та ін.). Презентація на тему «Біологічні відмінності жіночого та чоловічого організму».

	жіночого та чоловічого організмів.	
--	------------------------------------	--

Розділ 2. Самоідентифікація особистості та її установки (6 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Отримуватиме уявлення про особливості психофізіологічних реакцій особистості на початку пубертатного періоду. Розуміє: - Прояви переживань та почуттів дівчинки, дівчини, жінки. - Прояви переживань та почуттів хлопчика, юнака, чоловіка. Усвідомлює: - Взаємозалежність фізіологічних, психічних, поведінкових проявів у дівчинки, дівчини, жінки. - Взаємозалежність фізіологічних, психічних, поведінкових проявів у хлопчика, юнака, чоловіка. Знає про особливості впливу фізіологічного фактору на стосунки між хлопцями та дівчатами. Вміє: - Будувати стосунки з урахуванням статевих особливостей хлопців та дівчат. - З повагою до співрозмовника висловлювати свої думки та почуття.	Людина як представник статі. Стать як сукупність ознак людського організму, що дає змогу розрізняти жіночий та чоловічий організми. Статевий диморфізм людини. Дівчинка – Дівчина – Жінка. Прояви переживань та почуттів дівчинки, дівчини, жінки. Взаємозалежність фізіологічних, психічних, поведінкових проявів у дівчинки, дівчини, жінки. Хлопчик – Юнак – Чоловік. Прояви переживань та почуттів хлопчика, юнака, чоловіка. Взаємозалежність фізіологічних, психічних, поведінкових проявів у хлопчика, юнака, чоловіка. Статеворольова соціалізація. Становлення особистості хлопчика/дівчинки як представника/представниці чоловічої/жіночої статі. Культура міжособистісних взаємин.	Бесіда (діалог), аналіз існуючих поглядів на стать. Робота в групах над визначенням понять жіночості й чоловічості. Мотивування учнів до розбудови гармонійних міжстатевих взаємин.

Розділ 3. Сім'я та сімейні цінності (6 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Знає функції сім'ї. Уміє:	Відповідальність усіх членів сім'ї за побудову	Бесіда, спрямована на тему про цінність сім'ї.

• Перераховувати такі компоненти сімейного щастя, як: повага, доброта, ввічливість, вдячність, корисність тощо. • Обґрунтувати необхідність участі всіх членів сім'ї у побудові належних сімейних стосунків. • Відрізнити власні «межі» і «межі» близьких людей. • Висловити свої потреби. Розуміє відповідальність за створення гарної атмосфери в сім'ї. Усвідомлює важливість встановлювати особисті кордони і відстоювати їх.	сімейного щастя. Компоненти сімейного щастя, як: повага, доброта, ввічливість, вдячність, корисність тощо. Разом будуюмо щастя сім'ї. Спільнота дому, серця та думок – сімейні функції. Необхідність участі всіх членів сім'ї у побудові належних сімейних стосунків. Обов'язки членів сім'ї. Допомога батьків, дідусів та бабусь у розвитку дітей. Турбота про розвиток та виховання дітей. Розпізнання талантів. Мистецтво спілкування в сім'ї. Відповідальність за створення позитивної атмосфери в сім'ї. Спілкування членів сім'ї. Необхідність поважати особисті кордони кожного в сім'ї. Важливість встановлювати особисті кордони і відстоювати їх. Власні «межі» і «межі» близьких людей.	Наведення прикладів з художньої літератури – щодо образів сім'ї, яка надихає. Мозковий штурм: «Особисті кордон». Пошук прикладів недотримання особистих кордонів.
--	--	--

Розділ 4. Взаємна повага. Психологія міжособистісних взаємин (13 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Усвідомлює: • Важливість поділу світу на жінок і чоловіків. • Потребу прийняття власної статевості. • Особливості власного внутрішнього світу відчуттів, переживань та емоцій.	Ми – єдине ціле (спільне заняття). Індивідуальні особливості кожної людини, що не залежать від статі. Важливість кожної особистості в цьому світі.	Бесіда (діалог) і аналіз спільного і відмінного між дівчатами і хлопцями. Мозковий штурм: «Мужність і жіночність».

- Важливість емоційної підтримки у взаємних комунікаціях між хлопцями та дівчатами. - Необхідність керувати емоційними станами. Розуміє: - Відмінності психосексуальному розвитку дівчат та хлопців. - Значення ідентифікації з власною статтю. - Засади позитивних комунікацій між хлопчиком та дівчиною, юнаком та дівчиною, чоловіком та жінкою. - Важливість прояву поваги до себе та оточуючих. - Важливість відповідальності у переживанні власної сексуальності/статевості. Визначає: - Поняття, що стосується сексуальності (мужність, жіночність, взаємодоповнення, любов, шлюб, батьківство, відповідальність). - Основні функції сексуальності, такі як: вираження любові, побудова взаємозв'язку (що включає у себе взаємодопомогу і взаємодоповнення) та батьківства. Знає, як передати почуття за допомогою слова. Пояснює сутність сексуальної інтеграції. Вміє: - Пояснити психофізіологічні відмінності між хлопчиком та юнаком, дівчиною та дівчиною. - Вказати на відмінності в очікуваннях хлопців і дівчат у стосунках підлітків. - Будувати стосунки з урахуванням статевих особливостей хлопців та дівчат.	Прояви чоловічості та жіночості. Важливість поділу світу на жінок і чоловіків. Відмінності психосексуальному розвитку дівчат та хлопців. Прийняття власної статевої. Повага до себе/інших. Значення ідентифікації з власною статтю. Прийняття власної статевої. Відповідальне ставлення до переживань власної сексуальності/статевої. Важливість прояву поваги до себе та оточуючих. Дружба і симпатія – у чому різниця? Дружба і симпатія. Важливість емоційної підтримки у взаємних комунікаціях між хлопцями та дівчатами. Побудова міжстатевих стосунків. Вірність. Засади позитивних комунікацій між хлопчиком та дівчиною, юнаком та дівчиною, чоловіком та жінкою. Основні функції сексуальності, такі як: прояв любові, комунікація та батьківство/материнство. Відображення емоційної взаємодії в літературній спадщині нашого народу. Прояв емоцій та почуттів у в українській творчості. Мовні звернення українців до своїх коханих. Звернення українців до своїх коханих протягом історії,	Обговорення важливості мати повагу до себе та інших людей. Мапа думок: «Мужність і жіночність. Правда і міф». Створення презентації в гомогенних колективах щодо якостей, які викликають симпатію по відношенню до представників протилежної статі. Пошук творчої спадщини щодо проявів емоцій та почуттів українців (художня література, український фольклор): Купальська пісня «Заплету віночок», «Кривий танець», Українська народна пісня «Чом ти не прийшов», В. Івасюк «Я піду в далекі гори». Робота в групах щодо керування своїми емоціями.
---	--	--

• Відрізнити дружбу і симпатію. • Оцінити власні емоційні прояви, ідентифікувати емоцію, яка виникла.	відображені у фольклорі, народній творчості, художній літературі. Найкращі взірці любовної мовної комунікації у світовій літературі та культурних проявах. Передання почуттів за допомогою слова. Культурні прояви любовної мовної комунікації у літературі. Керування емоціями. Емоції. Власні емоційні прояви, ідентифікація емоцій, які виникли. Гнів – від роздратування до люті, використання енергії гніву. Розчарування, сум. Негативні емоції та їх наслідки. Розуміння причини гніву. Гнів як фактор підтримки виживання, сигнальна система про порушення кордонів і джерело енергії для змін. Вплив розчарування та суму на духовний стан людини. Використання періоду розчарування для переоцінки очікувань. Потреба в людях, які нас люблять і підтримують під час сумування.	
Резерв – 3 год		

7 клас

Розділ 1. Життя як безцінний дар та фундаментальна цінність (9 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Отримує уявлення: - Про особливості психофізіологічних реакцій у підлітковому періоді. Розуміє: - Право людини на близькість та захист цього права. - Систему взаємодії: вчинок – відповідальність. - Важливість відповідальності у переживанні власної сексуальності/статевості та побудові щасливих та міцних взаємозв'язків. - Причини та наслідки передчасної статевої ініціації. - Шляхи запобігання передчасної статевої ініціації. Вміє обговорювати проблеми, пов'язані з поведінкою людини у сексуальній сфері. Пояснює відповідальність чоловіка та жінки за статеву сферу та продовження роду. Усвідомлює: - Взаємозв'язок між статевою активністю, любов'ю та відповідальністю. - Спільність відповідальності чоловіка та жінки за плідність.	З сім'ї і для сім'ї. Важливість і значення сім'ї для кожної людини. Важливість добрих взаємин. Взаємостосунки у сім'ї: любов, взаєморозуміння, допомога, підтримка, вирішення проблем. Родове дерево. Ознайомлення з правилами пошуку родинних зв'язків через архіви та цифрові інформаційні бази. Статеве дозрівання. Особливості психофізіологічних реакцій у підлітковому періоді. Право людини на близькість та захист цього права. Жіноча репродуктивна система. Особливості будови і функцій жіночої репродуктивної системи. Чоловіча репродуктивна системи. Особливості будови і функцій чоловічої репродуктивної системи. Плідність. Спільність відповідальності чоловіка та жінки за плідність. Від дитинства до зрілості та відповідальності. Важливість відповідальності у переживанні власної сексуальності/статевості та побудові щасливих та міцних взаємозв'язків. Відповідальність чоловіка та жінки за статеву сферу та	Бесіда (діалог) на тему значення сім'ї для кожної людини. Ознайомлення з правилами пошуку родинних зв'язків через архів та цифрові інформаційні бази. Презентація на тему: «Жіноча репродуктивна система», «Чоловіча репродуктивна система». Обговорення можливих наслідків ранньої статевої ініціації (початку статевого життя). Перегляд фільму про перебіг вагітності і розвиток дитини у лоні матері.

	продовження роду. Взаємозв'язок між статевою активністю, любов'ю та відповідальністю. Ранній початок статевого життя – чи варто чекати? Причини та наслідки передчасного початку статевого життя. Шляхи запобігання передчасного початку статевого життя і ранньої вагітності.	
--	---	--

Розділ 2. Самоідентифікація особистості та її установки (9 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Отримує уявлення про особливості психофізіологічних реакцій у підлітковому періоді. Розуміє: - Залежність зовнішніх проявів поведінки від внутрішнього світу людини. - Засади позитивних комунікацій між хлопчиком та дівчинкою, юнаком та дівчиною, чоловіком та жінкою. - Особливості поведінкових проявів міжстатевої взаємодії з позиції традицій українського народу. - Важливість прийняття себе у своїх реакціях й адекватній взаємодії з самим собою та оточуючим світом. - Власні вчинки та вчинки ближніх за їх ціннісним наповненням. - Значення власної відповідальності за якість взаємодії. Усвідомлює: - Особливості власного внутрішнього світу відчуттів, переживань та емоцій. - Важливість емоційної підтримки у взаємних	Зрілість – мета, процес і напрямок розвитку. Зрілість як сукупний стан високого рівня розвитку фізіологічних, інтелектуальних, вольових, моральних, соціальних характеристик людини. Значення духовної і соціальної зрілості для розвитку особистості і побудови стосунків. Відповідальність як ознака зрілості. Відповідальність за себе і за інших. Власні вчинки та вчинки ближніх за їх ціннісним наповненням. Відповідальність за свої вчинки. Відповідальність за тих, хто поруч. Прояви відповідальності чоловіка та жінки. Особливості поведінкових проявів міжстатевої взаємодії з позиції традицій українського народу. Турбота батьків про гармонійний розвиток своїх	Робота в групах – на тему невербального спілкування. Мапа думок – відповідальність. Наведення прикладів з художньої літератури – щодо висококультурної взаємодії між хлопцем та дівчиною (Ульф Старк «Маленька книжка про любов», О. Генрі «Дари волхвів»).

комунікаціях між хлопцями та дівчатами. - Важливість взаєморозуміння у всіх формах комунікації. Знає причини виникнення деструктивних проявів комунікацій. Визначає власні негативні прояви та методи їх подолання. Володіє елементарними прийомами розвитку волі та характеру. Вміє: - Будувати стосунки з урахуванням статевих особливостей хлопців та дівчат. - Створити умови для налагодження позитивних комунікацій. - Застосовувати навички саморефлексії (ведення щоденника).	дітей та досягнення ними самостійності. Важливість турботи батьків за гармонійний розвиток дітей. Формування самостійності. Власна діяльність та самовиховання. Важливість прийняття себе у своїх реакціях й адекватній взаємодії з самим собою та оточуючим світом. Власні вчинки та вчинки ближніх за їх ціннісним наповненням. Прийоми розвитку волі та характеру. Власні негативні прояви та методи їх подолання. Дорослість і зрілість; усвідомлення необхідності управління власним розвитком. Поняття дорослості і зрілості. Турбота про власний розвиток. Навички саморефлексії (ведення щоденника). Хід процесу соціального спілкування. Значення мистецтва спілкування. Види спілкування. Важливість взаєморозуміння у всіх формах комунікації. Вербальне та невербальне спілкування. Правила уважного слухання. Принципи ефективного спілкування. Важливість емоційної підтримки у взаємних комунікаціях між хлопцями та дівчатами. Важливість взаєморозуміння у всіх формах комунікації. Відповідальність за проявлені реакції та за вимовлені та написані слова. Причини виникнення деструктивних проявів	
--	--	--

	комунікацій. Залежність зовнішніх проявів поведінки від внутрішнього світу людини.	
--	---	--

Розділ 3. Сім'я та сімейні цінності (9 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Уміє: - Представити сім'ю як найменшу соціальну групу (осередок) та найважливіше середовище для розвитку людини. - Характеризувати різні типи сімей: подружжя (нуклеарна сім'я), розширена, повна, неповна, зведена. - Показати специфіку та роль прийомних сімей. - Пояснити, у чому полягає суть усиновлення. - Пояснити суть виховання в сім'ї. - Представити способи виявлення любові, ніжності та близькості в сім'ї. - Вказати на значення моральних принципів і норм у житті людини. - Визначити джерела суперечок та непорозумінь у сім'ї. - Розрізняти непорозуміння та конфлікти. - Вказати переваги відкритості спілкування та інших факторів, що сприяють вирішенню спірних питань. - Представити методи вирішення суперечок та конфліктів. Розуміє, що: - Найголовніше в сім'ї – це любов й уділений один одному час. - Вибачення та прощення є дуже важливими в людських	Роль сім'ї у забезпеченні успішного розвитку дитини та розбудові громадянського суспільства. Типи сімей: подружжя (нуклеарна сім'я), розширена, повна, неповна, зведена, тимчасова прийомна, прийомна сім'я. Сім'я як найменша соціальна група (осередок) та найважливіше середовище для розвитку людини. Вплив сім'ї на розбудову громадянського суспільства. Характеристика різних типів сімей. Специфіка та роль прийомних сімей. Сутність усиновлення. Любов і приділений один одному час – основа сімейного життя. Виховання добра, правди та краси в сім'ї. Сутність виховання в сім'ї. Виховання – це заохочення шукати в житті істину, добро і красу. Найголовніше в сім'ї – це любов й уділений один одному час. Способи виявлення любові, ніжності та близькості в сім'ї. Пізнавальна та емоційна залученість сім'ї до патріотичного виховання. Важливість патріотичного виховання у сім'ї. Усвідомлення себе	Бесіда (діалог) і аналіз існуючих поглядів на сімейне виховання. Робота в групах над визначенням типів сімей. Рефлексія над питанням: що полегшує та ускладнює процес вдосконалення? Обговорення наслідків невирішених суперечок та конфліктів у сім'ї, близькому та далекому оточенні. Пошук і аналіз відповідних ситуацій щодо вирішення непорозуміння з батьками. Моделювання реакцій на конфліктні ситуації. Пошук шляхів вирішення конфліктів та методів примирення. Обговорення варіантів коли примирення неможливе. Презентація: «Почуття провини.

стосунках. - Виховання – це заохочення шукати в житті істину, добро і красу. - Сім'я допомагає побудувати ієрархію цінностей, які підтримують підлітка у прийнятті життєвих рішень.	представником українського народу. Патріотизм українців в час війни. Формуюча роль сім'ї у створенні ієрархії цінностей. Сім'я допомагає побудувати ієрархію цінностей, які підтримують підлітка у прийнятті життєвих рішень. Значення моральних принципів і норм у житті людини. Поширеність сімейних суперечок та непорозумінь; причини. Непорозуміння та конфлікти. Джерела суперечок та непорозумінь у сім'ї. Пошук шляхів вирішення конфліктів та методів примирення. Наслідки невирішених конфліктів у сімейному та соціальному житті. Негативні приклади невирішення конфліктів у сім'ї та суспільстві. Вирішення конфліктів за столом переговорів. Обговорення варіантів коли примирення неможливе. Переваги конфліктних ситуацій, суперечок та шляхи вирішення конфліктів. Методи вирішення суперечок та конфліктів. Переваги відкритості спілкування та інших факторів, що сприяють вирішенню спірних питань. Вибачення і прощення; раціональне та ірраціональне почуття провини. Сутність понять вибачення і прощення. Легше просити пробачення чи вибачити? Важливість прощення для	Раціональна та ірраціональна складова».
---	--	--

	духовного розвитку особистості.	
--	---------------------------------	--

Розділ 4. Взаємна повага. Психологія міжособистісних взаємин (8 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Вміє: - Визначити, що таке жіночність/ мужність. - Визначити роль почуттів та способи їх прояву та отримання. - Справлятися з конфліктною ситуацією, груповим тиском, стресом. - Передавати свої почуття і будувати належні сімейні стосунки. Усвідомлює: - Небезпеку хімічної та інших видів поведінкової залежності, сексуальний тиск, порнографія, юнацька проституція. - Необхідність плекання сильних якостей характеру людини. Розуміє: - Цінність власної інтимності. - Важливість керувати своїми бажаннями, емоціями та почуттями.	Мужність і жіночність. Поняття жіночності/ мужності. Здорові прояви мужності та жіночності. Плекання позитивних рис характеру. Позитивні риси характеру. Чинники, які впливають на формування характеру. Побудова міжособистісних стосунків, уміння ділитися почуттями за допомогою слова, міміки та жестів. Роль почуттів та способи їх прояву та отримання. Важливість керувати своїми бажаннями, емоціями та почуттями. Захист власної інтимності, безпека в Інтернеті. Цінність власної інтимності. Безпека в Інтернеті. Відповідальність за своє життя, уміння керувати бажаннями, емоціями та почуттями. Небезпека хімічної та інших видів поведінкової залежності, сексуальний тиск, порнографія, юнацька проституція. Почуття сорому, як протиповага почуттю власної гідності. Сором як негативна оцінка всього себе. Сором як нездатність відділити свої дії від себе самого, від своєї гідності та ідентичності.	Бесіда (діалог) про здорові прояви мужності та жіночності. Мозковий штурм: «Сильні якості характеру» Робота в групах над проектом «Почуття – як про них сказати». Створення карти бажань, емоцій і почуттів. Презентація: «Сором як негативна оцінка всього себе родом з дитинства. Небезпека. Шляхи подолання». Обговорення прагнень у керуванні собою.

	Причини виникнення емоції сорому, шляхи подолання. Сором як незадоволення собою, засудження своєї поведінки. Небезпека. Шляхи подолання. Сором і сором'язливість. Тиск однолітків та здатність говорити «ні». Вміння справлятися з конфліктною ситуацією, груповим тиском, стресом.	
--	---	--

8 клас

Розділ 1. Життя як безцінний дар та фундаментальна цінність (8 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Отримує уявлення про особливості психофізіологічних реакцій особистості у підлітковому періоді. Знає: - Аспекти, які слід врахувати при прийнятті репродуктивних рішень. - Захворювання, що передаються статевим шляхом, шляхи передачі інфекції та правила профілактики. - Методи розпізнавання плідності, їх користь при плануванні сім'ї. - Поняття контрацепції; її види; оцінює використання індивідуальних контрацептивів у медичному, психологічному, соціальному та моральному аспектах. Розуміє: - у чому полягає планування народжуваності в сім'ї. - специфіку захворювань, що передаються статевим шляхом, їх розвиток та симптоми. Вміє: - Визначити основні причини поширення захворювань, що передаються статевим шляхом. - Визначити фактори, які підвищують ризик зараження. - Перерахувати способи профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом.	Фізіологічні та психологічні зміни у хлопців та дівчат. Особливості психофізіологічних реакцій особистості у підлітковому періоді. Неповторність людської істоти. Прийняття власного тіла. Неповторність кожної людини. Булімія та анорексія як результат невирішених питань у взаєминах з мамою, шляхи подолання. Причини булімії, анорексії та шляхи вирішення проблеми. Знецінення власного тіла, селфхарм. Профілактика селфхарму. Методи подолання сильного емоційного болю. Незапланована вагітність. Наслідки раннього статевого життя. Незапланована вагітність. Хвороби, що передаються статевим шляхом. Специфіка захворювань, що передаються статевим шляхом, їх розвиток та симптоми. Основні причини поширення захворювань, що передаються статевим шляхом. Фактори, які підвищують ризик зараження. Способи профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом. Методи розпізнавання	Лекція з презентацією про фізіологічні та психологічні зміни у підлітковому віці. Бесіда (діалог) про причини булімії, анорексії та шляхи вирішення проблеми. Обговорення можливих наслідків раннього статевого життя. Дискусія щодо важливості прийняття власного тіла. Презентація методу розпізнавання плідності.

	плідності. Методи розпізнавання плідності, їх користь при плануванні сім'ї. Планування народжуваності в сім'ї. Аспекти, які слід врахувати при прийнятті репродуктивних рішень. Заходи контрацепції та раннього переривання вагітності. Поняття контрацепції; її види; оцінка використання індивідуальних контрацептивів у медичному, психологічному, соціальному та моральному аспектах.	
--	---	--

Розділ 2. Самоідентифікація особистості та її установки (6 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Розуміє: - Важливість прийняття себе у своїх реакціях і адекватної взаємодії із самим собою та оточуючим світом. - Значення власної відповідальності за якість взаємодії. Усвідомлює особливості власного внутрішнього світу відчуттів, переживань та емоцій. Знає причини виникнення деструктивних проявів комунікацій. Характеризує властивості особистісних проявів людини з позиції сили та слабкості. Визначає власні позиції сили і слабкості та методи подолання власних негативних проявів. Володіє елементарними прийомами розвитку волі та характеру. Вміє: - Аналізувати власну поведінку в будь-якій життєвій ситуації, відрізняти позитивні та негативні прояви.	Спільнота як спосіб самовираження. Інтернет-спільноти. Поняття спільноти. Ознаки спільноти. Приклади спільнот. Роль спільноти у самовираженні. Правила поведінки у спільноті. Спільнота і соціалізація особистості. Молодіжні субкультури. Поняття субкультура. Види та характеристика. Ознаки. Причини виникнення. Українська специфіка субкультур. Плюси і мінуси субкультур. Дитячо-юнацькі організації. Напрями діяльності. Мета. Характеристика та особливості. Вплив на виховання та формування особистості. Схема входження людини в	Бесіда (діалог) і аналіз існуючих поглядів на роль спільноти у самовираженні. Робота в групах над визначенням поняття «авторитет». Ментальна карта: авторитет - риси особистості та установки. Оксфордська дискусія: авторитет і кумир. Розмова на тему, чому іноді можна втратити авторитет.

- Будувати стосунки з урахуванням статевих особливостей хлопців та дівчат. - Визначити значення авторитету в житті людини, перерахувати риси особистості, які формують авторитет, розрізнити справжні авторитети та псевдоавторитети, вибрати правильний авторитет, представити проблему втрати авторитету, розкрити відмінності між авторитетом та кумиром.	колектив. Синдром «Білої Ворони». Формування стосунків у колективі. Основна характеристика етапів входження особистості в колективі. Умови успішної адаптації у колективі. Авторитет і кумир. Роль авторитетів у житті людини. Значення авторитету в житті людини. Проблема втрати авторитету. Відмінності між авторитетом та кумиром. Цінності, поведінка, установки, риси особистості, що формують авторитет. Риси особистості, які формують авторитет. Цінності та установки авторитетної людини.	
---	--	--

Розділ 3. Сім'я та сімейні цінності (8 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Розуміє: - Засади позитивних комунікацій між хлопчиком та дівчинкою, юнаком та дівчиною, чоловіком та жінкою. - Власні вчинки та вчинки ближніх за їх ціннісним наповненням. - Необхідність використання набутих знань у повсякденному житті. Усвідомлює: - Важливість емоційної підтримки у взаємних комунікаціях між хлопцями та дівчатами. - Важливість взаєморозуміння у всіх формах комунікацій. - Важливість набутих знань та практичного досвіду. Знає причини виникнення	Самотність як усамітнення, самотність як покинутість. Самотність та усамітнення - різниця, користь та шкода. Право і можливість усамітнитися, як один з шляхів пізнання себе, своєї сили і слабкості. Пізнання себе. Пізнання своєї самоцінності. Прийняття себе. Особливості переживання самотності дівчатами і хлопцями. Прояви самотності у хлопців і дівчат. Причини і наслідки. Спілкування у сім'ї. Значення сімейних розмов.	Розмова про самотність та усамітнення - різниця, користь та шкода. Робота в групах на тему: «Пізнання себе». Лекція з презентацією: принципи спілкування. Драматичні сцени з «я-повідомленням» і «ти-повідомленням». Мозковий штурм: навіщо потрібні емоції та почуття?

деструктивних проявів комунікацій Характеризує властивості особистісних проявів людини з позиції сили та слабкості. Визначає власні позиції сили і слабкості та методи подолання власних негативних проявів. Володіє елементарними прийомами розвитку волі та характеру. Вміє: • Аналізувати власну поведінку в будь-якій життєвій ситуації, відрізнити позитивні та негативні прояви. • Будувати стосунки з урахуванням статевих особливостей хлопців та дівчат. • Представити принципи відкритого та однозначного спілкування, фактори міжособистісних контактів. • Визначити роль емоцій та почуттів у житті людини • Назвати свої почуття та висловити їх через комунікат «я», • Розпізнавати почуття у вербальному спілкуванні та мові тіла.	Принципи спілкування. Важливість спілкування у сім'ї. Вербальний та невербальний контакт у міжособистісних взаєминах. Поняття вербальна та невербальна комунікація. Особливості спілкування. Фактори міжособистісних контактів. Принципи відкритого й однозначного спілкування з іншими. Особливості принципів відкритого спілкування. Відвертість і відкритість у взаєминах з людьми. Негативні властивості відкритості. Властивості відвертості. Як стати відкритою людиною. Відкрите спілкування. Повідомлення, які укріплюють стосунки та повідомлення, які завдають шкоди («Я-повідомлення» та «Ти-повідомлення»). Психологічний стан сучасної людини. «Я-повідомлення» як шлях до порозуміння та ефективного спілкування. Правила щодо вживання «Я повідомлень». Як перетворити негативні «Ти» у добрі «Я». Приклади перекодування «Ти повідомлень» до «Я повідомлень». Почуття, їх види та розвиток. Роль емоцій та почуттів у житті людини. Почуття у вербальному спілкуванні та мові тіла.	
---	---	--

Розділ 4. Взаємна повага. Психологія міжособистісних взаємин (8 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Знає: - Приклади висококультурної взаємодії між хлопцем та дівчиною - Методи перерозподілу (сублімації) власної сексуальної енергії - Причини виникнення деструктивних проявів комунікацій. Вміє: - Назвати емоції, які супроводжують закоханість. - Довести, що можливий шлях до кохання від дружби. - Визначити ризики та шкоду незрілого та безвідповідального ставлення до статевого потягу. - Характеризувати взаємозв'язок між сексуальною активністю та любов'ю, повагою та відповідальністю. - Вказати на проблеми, які пов'язані з опредмеченням людини у сексуальній сфері. Усвідомлює: - Важливість емоційних зв'язків: дружби, закоханості, кохання. - Необхідність формування звички доброзичливо ставитися до інших та проявляти співпереживання. - Необхідність позитивно відноситися до людей з інвалідністю, бачить в них цінних партнерів у дружбі, любові та сім'ї. - Важливість будувати стосунки з урахуванням статевих особливостей хлопців та дівчат.	Приймати себе, приймати іншого, приймати світ. Особливість кожної людини. Вміння приймати себе, інших людей та світ. Люди з інвалідністю – прийняття, повага. Необхідність позитивного ставлення до людей з інвалідністю. Вміння бачити в них цінних партнерів у дружбі, любові та сім'ї. Закоханість. Етапи та типи кохання. Емоції, які супроводжують закоханість. Шлях від дружби до кохання. Важливість емоційних зв'язків: дружби, закоханості, кохання. Романтичний період. Переживання почуттів закоханості. Висококультурна взаємодія між хлопцем та дівчиною. Особливості романтичного періоду. Важливість романтичного періоду у формуванні та розвитку стосунків між хлопцем і дівчиною. Прощення як місток у міжлюдських взаєминах. Помилки, вибачення, пробачення. Важливість прощення у стосунках і взаєминах з людьми. Чи легко пробачати? Невміння просити пробачення.	Бесіда (діалог) про прийняття себе, інших, світу. Створення проєктів «Світ, який дружелюбний до людей з інвалідністю». Розмова про симпатію та закоханість, етапи кохання, важливість продовження романтичного періоду. Робота в групах на тему: «Помилки, перепрошення, прощення». Пошук і аналіз життєвих прикладів надання шансу на зміну та відновлення. Обговорення емоційної складової розставання з близькою людиною. Рефлексія над питанням зрілості та відповідальності.

	Невміння пробачати. Особистий досвід перепрошення і прощення. Життєві приклади перепрошення і прощення. Надання шансу на зміну та відновлення. Розставання та розлучення. Почуття туги. Емоційні складові розставання з близькою людиною. Причини розриву стосунків і емоційні етапи після розлуки. Як пережити розставання з коханою людиною. Відповідальність за кохану людину як прояв зрілості. Взаємозв'язок між сексуальною активністю та любов'ю, повагою та відповідальністю. Ризики та шкоду незрілого та безвідповідального ставлення до статевого потягу.	
Резерв – 1 год		

9 клас

Розділ 1. Життя як безцінний дар та фундаментальна цінність (9 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Отримує уявлення: - Про правила підготовки жінок і чоловіків до зачаття дитини. - У чому полягає інституційна допомога сім'ї в складній ситуації (хвороби, бідності, залежності, психологічної та правової проблеми). Усвідомлює: - Важливість матері для кожної дитини. - Важливість батька для кожної дитини. - Необхідність присутності і тата, і мами у житті дитини. Розуміє: - перебігання вагітності та пологів Значення довговічності шлюбу для блага сім'ї. - Процес, яким має бути прийняття дитини як нового члена сім'ї. - Що таке відповідальне батьківство. - Ситуацію в сім'ях, які зазнають труднощів із зачаттям дитини та переживають смерть дитини до народження. - Важливість зберігати пам'ять про померлого, супроводжувати людей, які втратили близьку людину. - Значення усиновлення та прийомної сім'ї для дітей, батьків і суспільства. Знає критерії біологічної, психологічної та соціальної зрілості. Вміє: - висловлювати занепокоєння про хворих та помираючих людей. - Проявляти співчуття щодо людей, які пережили втрату.	Приклади життєвих криз та їх переосмислення. Життєві кризи. Приклади життєвих криз. Переосмислення і подолання. Етапи переживання втрати (людини, майна). Втрата близької людини. Інституційна допомога сім'ї в складній ситуації (хвороби, бідності, залежності, психологічної та правової проблеми, смерті близької людини). Ускладнені реакції втрати: емоції суму, порожнечі, сорому, гніву. Прояви емоцій – реакція на втрати. Оплакування втрати близької людини, значення підтримки близьких людей під час горювання. Прояв співчуття людям, які пережили втрату. Методи підтримки людини у період горювання. Важливість зберігати пам'ять про померлого, супроводжувати людей, які втратили близьку людину. Реабілітація військових. Особливості спілкування з людьми, які побували на війні та мають психологічні проблеми. Відповідальне батьківство. Потреби дитини. Усиновлення. Правила підготовки жінок і чоловіків до зачаття дитини.	Обговорення можливих життєвих криз, переживання втрати, підтримка та допомога людині, яка долає життєві кризи. Презентація на тему: «Етапи переживання втрати» Пошук методів підтримки людини у період горювання. Мозковий штурм «Потреби дитини». Бесіда (діалог) про те, що можна назвати відповідальним батьківством. Лекція з презентацією щодо ролі батька та матері в житті сина/доньки. Рефлексія щодо успішного шлюбу.

	Перебігання вагітності та пологів. Процес, яким має бути прийняття дитини як нового члена сім'ї. Що таке відповідальне батьківство. Ситуацію в сім'ях, які зазнають труднощів із зачаттям дитини та переживають смерть дитини до народження. Значення усиновлення та прийомної сім'ї для дітей, батьків і суспільства. Роль батька та матері у житті дітей. Необхідність присутності і тата, і мами у житті сина та доньки. Вплив батька та матері на формування особистості. Успішний шлюб – результат зрілості і відповідальності. Критерії біологічної, психологічної та соціальної зрілості.	
--	--	--

Розділ 2. Самоідентифікація особистості та її установки (7 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Отримусь уявлення про вплив суспільних стереотипів на психофізіологічний розвиток особистості у підлітковому періоді. Володіє прийомами розвитку волі та характеру. Уміє: - Аналізувати власну поведінку в будь-якій життєвій ситуації, відрізняти позитивні та негативні прояви. - Будувати стосунки з урахуванням статевих особливостей хлопців та дівчат. - Свідомо витрачати та поновляти сили свого	Статева самоідентифікація: вплив суспільних стереотипів. Існуючі погляди на стать. Формування статевої ідентичності. Який час найважливіший в житті людини. Найважливіша людина. Найважливіша справа. Визначення важливості часу, справи, людини, важливих для самореалізації. Автопортрет, тобто	Бесіда (діалог) і аналіз існуючих поглядів на стать. Робота в групах над визначенням важливості часу, справи, людини, важливих для самореалізації. Обговорення питання: які фактори впливають на розвиток особистості? Пошук і аналіз відповідних ситуацій щодо формування

організму; відстежувати в собі негативні прояви, зокрема насильство над слабшими (фізичне чи психологічне, явне чи приховане). • Створити умови для налагодження позитивних комунікацій. • Прийняти установку рефлексії щодо власної статі. • Зробити самооцінку. • Визначити, що таке самовиховання та його елементи. • Вказати на важливість побудови стосунків між людьми. • Вказати переваги суспільного життя в організаціях, асоціаціях, волонтерстві, спорті тощо. Усвідомлює: • Необхідність викликати саморефлексію, необхідну для самовиховання. • Цілеспрямованість відкриття себе для стосунків з іншими людьми.	зображення себе. Пізнання себе. Самооцінка. Самовиховання. Саморозвиток. Фактори, що впливають на розвиток людини. Вплив факторів на формування особистості. Вищі стосунки та почуття. Види почуттів: моральні, патріотичні, пов'язані з суспільним життям, наприклад, у благодійних діях (волонтерство), організаціях, асоціаціях, спорті тощо. Формування моральних і патріотичних почуттів у різних спільнотах. Парадоксальне мислення. Провокаційна поведінка, одяг, зовнішність. Демонстративність. Причини провокаційної поведінки і демонстративності. Види насилля. Шляхи запобігання насиллю та подолання наслідків. Фізичне, психологічне, економічне, сексуальне насильство. Закони, які захищають дитину від насильницьких дій. Звернення до органів захисту дитини (правоохоронні органи та соціальні служби).	моральних і патріотичних почуттів у різних спільнотах.
---	---	---

Розділ 3. Сім'я та сімейні цінності (10 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Уміє: • Обґрунтувати, чому період	Заручини – підготовка до шлюбу.	Робота в групах: плакат – сучасні загрози шлюбу

заручин важливий для підготовки до шлюбу. • Перелічити та описати види зрілості для шлюбу. • Обговорити критерії вибору подружнього партнера та навести причини вступу в шлюб. • Характеризувати фактори, що визначають тривалість та успіх подружніх стосунків. • Представити внутрішні та зовнішні загрози для сім'ї. • Перелічити правові акти, що захищають шлюб та сімейне життя. • Описати становище сім'ї, яка опікується хворими та особами з особливими потребами. • Запропонувати шляхи допомоги (волонтерства) сім'ї з потребами. • Представити становище сім'ї, в якій дитина померла після народження або до народження. • Описати ставлення членів сім'ї до особи, що помирає. • Представити етапи жалоби. Усвідомлює: • Необхідність створення атмосфери любові, поваги, турботи та безпеки у шлюбі та сім'ї. • Що є ланкою у ланцюжку поколінь і має зберігати пам'ять про предків.	Період заручин – важливий період для підготовки до шлюбу. Зрілість для шлюбу: фізична, психічна, юридична, економічна. Види зрілості для укладання міцного шлюбу. Критерії вибору подружнього партнера та мотиви вступу в шлюб. Риси характеру, які приваблюють дівчат/хлопців. Мотиви утворення нової сім'ї. Фактори, що визначають тривалість та успіх шлюбних взаємин. Створення атмосфери любові, поваги, турботи та безпеки у шлюбі та сім'ї. Сучасні сімейні загрози: внутрішні та зовнішні. Внутрішні та зовнішні загрози для сім'ї. Норми, що охороняють шлюб та сімейне життя (сімейне право). Правові акти, що захищають шлюб та сімейне життя. Сім'я та догляд за хворими, особами з особливими потребами та людьми похилого віку. Становище сім'ї, яка опікується хворими та особами з особливими потребами. Переживання смерті в сім'ї, у тому числі внаслідок військових дій, смерть дитини до народження. Переживання трауру,	та сім'ї. Розмова на тему про досвід смерті в родині. Цитування свідчень людей, які доглядають за хворими та людьми з особливими потребами.
--	--	--

	його етапи. Ставлення членів сім'ї до особи, що помирає. Повага до пам'яті людей, які віддали життя заради України. Особливе ставлення до сімей, які втратили рідних внаслідок військових дій. Етапи жалоби. Спокій і позитивне ставлення до майбутнього. Пам'ять про померлих. Ланцюжок поколінь. Збереження пам'яті про предків.	
--	---	--

Розділ 4. Взаємна повага. Психологія міжособистісних взаємин (8 год)

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Розуміє відповідальність усіх членів за атмосферу в сім'ї. Знає: - Що являє собою зрілість для шлюбу та створення сім'ї. - Критерії вибору свого подружнього партнера, мотиви одруження та фактори, що визначають тривалість та успіх подружніх та сімейних стосунків. Усвідомлює: - Важливість доброзичливих стосунків у сім'ї. - Значення зрілості для створення сім'ї.	Побудова сім'ї. Критерії вибору свого подружнього партнера, мотиви одруження та фактори, що визначають тривалість та успіх подружніх та сімейних стосунків. Сімейні ролі. Особливості сімейних ролей. Як будується сім'я. Здатність домовлятися. Як відрізнити щирість від фальші? Відповідальність усіх членів за атмосферу в сім'ї. Значення щирості та відкритості для побудови міцних стосунків у сім'ї. Розпізнання фальші та обману. Маніпуляція: види та форми, способи уникнення.	Обговорення сімейних ролей, як будується сім'я. Лекція з презентацією на тему маніпуляцій. Розмова про способи уникнення маніпуляцій. Творча робота – створення сімейного бюджету. Робота в парах – обговорення сімейного бюджету, створення спільного бюджету. Створення дорожньої карти майбутнього.

	Способи уникнення маніпуляцій. Планування. Обговорення та планування подій у сім'ї: на наступний день, тиждень. Планування на перспективу. Бюджет. Створення сімейного бюджету. Поповнення бюджету. Витрати. Дорожня карта. Створення дорожньої карти майбутнього.	
Резерв – 1 год		

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5-9 класів

Специфіка навчального предмета полягає у тому, що класи не підлягають традиційному оцінюванню, а успішність учня з даного навчального предмета не впливає на переведення його до вищого класу або на закінчення школи.

Відсутність традиційних методів контролю на цих уроках дає учням більшу свободу вираження поглядів і сміливість ставити запитання, забезпечуючи їм «безпечний простір» у спілкуванні з однолітками та з особою, яка проводить заняття.

Однак це не означає, що учасникам занять не належить винагорода. Учитель має вибір методів непрямого оцінювання. Це може бути: позитивний коментар, похвала або раніше узгоджені з учителем методи «підрахунку балів». Вони повинні впливати на проміжне та остаточне оцінювання поведінки.

Активність учнів, їх залучення, підготовка матеріалів повинна бути помічена і оцінена вчителем. Таким чином, посилюється мотивація дітей брати участь у заняттях, висловлювати власні судження та розвивати компетентності.

Об'єктом оцінювання навчальних досягнень учнів є: знання, вміння та навички, емоційно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності, правила поведінки учнів у життєвих ситуаціях.

Позитивно оцінюється кожний крок учня, спрямований на:

- 1) підвищення рівня знань про здоров'я і безпеку життєдіяльності, здоровий спосіб життя, уміння використовувати здобуті знання для зміцнення здоров'я;
- 2) набуття навичок, що сприяють розвитку та взаємозв'язку усіх складових сексуального здоров'я (фізичної, соціальної, психічної і духовної); розуміння духовної складової сексуальності;
- 3) позитивне ставлення до здорового способу життя.

У кожному навчальному році перед початком занять вчитель, який проводить заняття, разом із класним керівником проводить принаймні одну інформаційну зустріч з батьками неповнолітніх учнів та з повнолітніми учнями, інформуючи про цілі та зміст навчальної програми, що реалізується, про шкільні підручники та засоби навчання. Учитель представляє батькам навчальну програму, підручник та навчальні матеріали для затвердження. Якщо вчитель, який проводить заняття, відкритий до співпраці з батьками у підготовці учнів до дорослого життя та для прийняття ними відповідальних рішень, він, як правило, отримує схвалення батьків.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт базової середньої освіти // Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. №898.
2. Августин Юзеф. Світ наших почуттів: Короткий путівник для пізнання й виховання почуттів / Пер. з пол. Г. Теодорович. Львів: Свічадо, 2015. 96 с.
3. Августин Юзеф. Сексуальна інтеграція: Путівник для пізнання власної сексуальності / Пер. з пол. З. Городенчук. Львів: Свічадо, 2012. 200с.
4. Бялик О. В. Сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец.: 13.00.07 – теорія і методика виховання / Оксана Василівна Бялик; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2017. 547 с.
5. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб./ О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. К.: Каравела, 2008. 400 с.
6. Ворнік Б. М., Татарчук Т. Ф., Грищенко О. В. Сексуальне здоров'я жінки: функція і дисфункція : посібник / Ворнік Б. М., Татарчук Т. Ф., Грищенко О. В. та ін. ; за ред. Б. М. Ворніка. К. : ВСВ Медицина, 2023. 231 с.
7. Герман Джудит. Психологічна травма та шлях до видужання / Л.: Видавництво Старого Лева, 2015. 416 с.
8. Готтман Дж. Емоційний інтелект у дитини. Сучасний посібник з виховання здорових і емоційно розвинених дітей. Х.: Віват, 2022. 272 с.
9. Гридковець Л. М. Шлях до зрілості людини. Навчально-виховна програма для класних керівників 5-12 класів. Вісник КІБіТ, 2008. № 1 (5).
10. Гридковець М. Л. Підготовка до шлюбу засобами сучасної школи. Вісник КІБіТ, 2010 р. № 1 (11). С. 64-68.
11. Гридковець Л. М. Етика подружнього життя. Програма до курсу для учнів 10 – 11 класів середньоосвітніх закладів навчання. Тези доповіді. Вісник КІБіТ, 2012 р. № 3 (19). С. 121-125.
12. Гридковець Л. М. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу: монографія. 2-ге видання, виправлене та доповнене. Київ: МКТ, 2019. 524 с.
13. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності. К.: Академвидав, 2009. 304 с.
14. Діденко С. В. Психологія сексуальності і сексуальних стосунків: Навчальний посібник. К.: Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2003. 321 с.
15. Колк ван дер Б. Тіло веде лік. Як лишити психотравми в минулому / Бессел ван дер Колк ; пер. з англ. А. Цвіри. – Х.: Віват, 2022. 624 с.
16. Кришталь Г. Етика статевої і подружнього життя: скрипти для студентів. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2009. 292 с.
17. Круль Т., Рись М. Мандруючи до зрілості: Виховання для життя в сім'ї, для молоді. За ред. Терези Круль та Марії Рись / пер. з польськ. З. Городенчук. – Львів: Свічадо, 2006. 256 с.

18. Круль Тереза. Мандруючи до дорослості. Навч. програма Освіта для сімейного життя учнів 4 класу початкової школи / пер. з пол. Н. Бондаренко, ВСШ «Сузір'я». Вид-во: Рубікон, 2017.
19. Круль Тереза. Мандруючи до дорослості. Навч. програма Освіта для сімейного життя учнів 5 класу початкової школи / пер. з пол. Н. Бондаренко, ВСШ «Сузір'я». Вид-во: Рубікон, 2018.
20. Круль Тереза. Мандруючи до дорослості. Навч. програма Освіта для сімейного життя учнів 6 класу початкової школи / пер. з пол. Н. Бондаренко, ВСШ «Сузір'я». Вид-во: Рубікон, 2019.
21. Круль Тереза. Мандруючи до дорослості. Навч. програма Освіта для сімейного життя учнів 7 класу початкової школи / пер. з пол. Н. Бондаренко, ВСШ «Сузір'я». Вид-во: Рубікон, 2017.
22. Круль Тереза. Мандруючи до дорослості. Навч. програма Освіта для сімейного життя учнів 8 класу початкової школи / пер. з пол. Н. Бондаренко, ВСШ «Сузір'я». Вид-во: Рубікон, 2019.
23. Курганська Т. Самооцінка і самоцінність. Техніки підтримки особистості: метод. Посіб. / За ред. Тетяни Курганської. – К.: ТОВ 7БЦ, 2023. 276 с.
24. Лещук Н. О. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді: навч. посіб. / Н. О. Лещук, Ж. В. Савич, О. А. Голоцван, Я. М. Сивохоп. К., 2014. 136 с.
25. Луб'янець Є. Обійдемося без лелеки: Як розмовляти з підлітками про сексуальність і любов / Пер. з пол. Т. Різун. Львів: Свічадо, 2013. 208 с.
26. Со Дебра. Кінець гендеру. Розвінчання міфів про стать та ідентичність / пер. з англ. Федір Левчук. К.: Наш Формат, 2023. 256 с.
27. Ткалич Маріанна. Гендерна психологія. – К. : ВЦ Академія, 2021. 254 с.
28. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 364 с.
29. Ферреро Бруно. Час дорослішання: Про виховання підлітків / Бруно Ферреро; пер. О. Мандрика. Львів: Свічадо, 2014. 192 с.
30. Чепмен Гері, Рос Кемпбел. П'ять мов любови у дітей / Пер. з англ. Н. Римська. Львів : Свічадо, 2021. 224 с.
31. Шварц Сьюзен. Відсутній батько та його вплив на дочку. Батько як прагнення, батько як рана / пер. з англ. Наталії Монахової. Ужгород: РІК-У, 2023. 344 с.
32. Bradley SJ, Zucker KJ. Gender Identity Disorder and Psychosexual Problems in Children and Adolescents. Guilford Press, 1995. 440 p.
33. Grzelak Szymon. The Guidebook to Effective Prevention of Youth Problems / Translation Urzula Kowalczyk, Zofia Szozda. – Warsaw, 2015. 304p.
34. Nicolosi J., Linda Ames Nicolosi. A Parent's Guide to Preventing Homosexuality. InterVarsity Press, Downers Grove, 2002. 254 p.
35. William H. Masters, Virginia E. Johnson, Robert C. Kolodny. On Sex and Human Loving. Boston: Little, Brown, 1988. 621 p.

ВИКОРИСТАНІ НАУКОВІ ТЕРМІНИ

Автентичність (від грец. *αὐθεντικός* — істинний, відповідний, справжній, дійсний, вірний) — здатність особистості відмовлятися від соціальних ролей, дозволяючи проявлятися справжнім, унікальним для даної особистості емоціям, думкам і поведінці; самототожність, оригінальність, непідробність.

Акселерація — прискорення темпів вікового розвитку дітей і підлітків порівняно з попередніми поколіннями шляхом зсуву морфогенезу на більш ранні стадії онтогенезу.

Анорексія — це порушення харчової поведінки, яке проявляється неприйняттям свого тілесного образу, відмовою від їжі, створенням штучних перешкод для її засвоєння для зниження ваги.

Булімія — це один із розладів харчової поведінки, що проявляється безконтрольними нападами прийому великих обсягів їжі та штучно провокованими спробами насильного спустошення шлунка за допомогою блювання та інших способів.

Емоції — це реакція людини чи тварини на вплив внутрішніх і зовнішніх подразників, що пов'язані з задоволенням (позитивні емоції) чи незадоволенням (негативні) різних потреб і мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення.

Зрілість — сукупний стан високого рівня розвитку фізіологічних, інтелектуальних, вольових, моральних, соціальних характеристик людини.

Ієрархія — це розташування частин або елементів цілого в певному порядку від вищого до нижчого.

Кібербулінг — це один із різновидів цькування, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням сучасних електронних технологій: Інтернету та інших засобів електронної техніки — мобільних телефонів чи інших гаджетів.

Контрацепція — це заходи, призначені для запобігання непланованій вагітності.

Маніпуляція — різновид соціального впливу, який використовується для прихованого впровадження в психіку жертви цілей, бажань, намірів, відносин

або установок маніпулятора, які не збігаються з актуально-існуючими потребами жертви. Це приховане управління людьми та їхньою поведінкою.

Нуклеарна сім'я — сім'я, що складається з батьків та їхніх дітей, що не перебувають у шлюбі.

Особисті кордони — це ті обмеження, які ми вибудовуємо з іншими людьми, це визначення того, що ми вважаємо прийнятним в їх поведінці щодо нас, а що — ні.

Психосексуальний розвиток — процес формування статевої самосвідомості, статевої ролі та психосексуальної орієнтації.

Репродуктивна система — система статевих органів багатоклітинних живих організмів, яка відповідає за їх розмноження.

Самооцінка — це ставлення людини до себе й оцінка своїх особистих якостей, можливостей і місця серед інших людей у різних сферах життя.

Саморефлексія — процес, за допомогою якого людина зосереджується на власних думках, почуттях, цінностях та діях, задумується про свої вчинки та поведінку і аналізує їх. Це процес або здатність свідомого осмислення та аналізу своїх думок, почуттів, дій, цінностей та переконань.

Секстинг — пересилання особистих фотографій, повідомлень інтимного змісту за допомогою сучасних засобів зв'язку.

Селфхарм або самоушкоджувальна поведінка — це свідоме заподіяння собі болю і шкоди з метою впоратись із важкими переживаннями, хворобливими спогадами, ситуаціями, через які важко контролювати своє життя.

Статевий диморфізм — анатомічні відмінності між самцями і самицями одного і того ж біологічного виду, не враховуючи статевих органів.

Статеворольова соціалізація — це засвоєння особистістю соціокультурних цінностей, що зумовлюють більшість наявних особливостей статевої поведінки особистості.

Стать — сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, що забезпечує відтворення потомства і дозволяє розрізняти у більшості організмів чоловічі й

жіночі особини, а також один із двох розрядів живих істот (чоловіків і жінок, самців і самок), що різняться за цими ознаками.

Стереотип – спрощене, загальноприйняте уявлення, що не впливає з власного досвіду людини; стійкі форми сприйняття й оцінки соціальних об'єктів та явищ.